

AKLIYECİ TABİİ HUKUK AÇISINDAN BÜYÜK FRANSIZ İHTİLÂLİ

Asistan Ersin ÇAMOĞLU

I — Giriş

1 — Tabii Hukuk Kavramı (Genel Olarak).

Nasıl ki kadimdenberi her sosyal toplumu düzenliyen bir hukuk kaideleri ihtiyacı mevcut ise, bu pozitif hukuku değerlendirecek bir ölçü de *insan aklı* tarafından daima aranmıştır. Hukukun dıştan gelme bir kavram olmayıp insanın ruhunda meknî, insanın tabiatına dahil bir kavram olduğu ta eski Yunan ve Roma'danberi insan zihnini işgal etmiş¹ ve insanoğlu meriyet ve değer olarak müsbet hukuk nizamından daha yüksek kıymeti haiz bir hukuk nizamını, ideal hukuku daima aramıştır. Çünkü, her zaman ve her toplumda müsbet hukukun yetersiz ve aksak tarafları olduğu müşahade edilmiştir. Bu pratik sebebe insanın manevî - fikrî varlığında mün-
demiç *metafizik şuurun*² hukukun idesini aramak temayülü de eklenince tabii hukukun bir zaruret olarak doğması olağan karşılanır. İşte, tabii hukuk telâkkisi, ide - hayat düalitesinin hukuk sahasına

[1] ABADAN, Yavuz, Hukuk Felsefesi Dersleri, Ankara, 1954, s. 118 vd.; DEL VECCHIO, Giorgio, Hukuk Felsefesi Dersleri, (8. basıdan Terc. Sahir ERMAN), İstanbul, 1952, s. 264; ÇAĞIL, Orhan Münir, Hukuk Felsefesinde Tabii Hukuk, Tahir Taner'e Armağan, 1956, İstanbul, s. 217 vd.; HONIG, Richard, Hukuk Başlangıcı ve Tarihi, (Terc. M. Yavuz), 2. bası, İstanbul 1935, s. 58 vd.; HONIG, Richard, Hukuk Felsefesi, (Terc. M. Yavuz), 2. bası, İstanbul 1935, s. 8 vd, 85 vd.; HIRŞ, Ernst, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri, Ankara, 1949, s. 105 vd.; ÇAĞIL, Orhan Münir, Hukuk Başlangıcı Dersleri, İstanbul, 1961, s. 247; BONNARD Roger, Tabii Hukuk ve Pozitif Hukuk, İHFM., (AYBAR Terc.), 1936, sayı 7-8, s. 34 vd.; ELEXEIEV, Nicolas, Le Droit Naturel, Archives de Philosophie du Droit et de Sociologie Juridique, 1934, n. 1-2, s. 135 vd.; ROMMEN, Henri, Le Droit Naturel, Paris, 1945, s. 1 vd., 179 vd. YÖRUK, Abdülhak Kemal, Hukuk Felsefesi Dersleri, 1958, 2. bası, İstanbul, s. 79 vd.; PAGE, Henri de, L'Idée du Droit Naturel, Bruxelles, 1936, s. 2 vd.; ASTER, Ernst von, Hukuk Felsefesi Dersleri (Terc. ÇAĞIL), İstanbul, 1943, s. 107 vd.

[2] ÇAĞIL, agm., s. 230.

inikasından başka bir şey değildir. Bir yanda günlük hayatı tanzim eden amprik, pozitif ve müşahhas hukuk, diğer yanda bu hukukun değer ölçüsü olan, hukuk idesinin, adalet idesinin aktüalize olduğu saha.

Böylece bir zaruret olarak kendisini kabul ettiren tabii hukuk ideali bir yandan mevcut ve carî içtimaî nizamın değerini ölçmeğe, vaziyetini takdire yarayan bir kriterdir; diğer yandan müsbet hukukun müstakbel teveccüh ve tekâmül istikametini tayine müessir nâzım bir prensiptir.

Fakat, tabii hukuk fikrinin, tarihin seyri içinde tek bir kalıpta değil de muhtelif tezahür şekillerinde görüldüğünü müşahade ediyoruz. Devrin hâkim doktrinine göre dinî, metafizik veya ahlakî tasavvurlar tabii hukukun kaynağı olmuştur. Tabii hukuk idealinin muhtevasını tayin söz konusu olduğu zaman tabii hukukçular arasında bir ittifakın husulü imkânsızdır. Ancak bütün tabii hukukçuların tabii hukuk idealinin muhtevasını umumî, mücerret ve binaenaleyh şekli bir surette tesbit temâyülünde oldukları da bir gerçektir. İşte bu sebeple tabii hukuk (mevzua, şahsî telâkkiye, içtimaî kıymetlere göre) hayatı cansız ve ruhsuz maddeye; fikriyi hissiye; mücerreti müşahhasa ve umumî - insanîyi, hususî - kavmiye üstün tutar. Gaye, maddeyi fikre, hissi şuura tâbi kılmaktır³.

Tarihin seyri içinde tabii hukukun geçirdiği değişikliklere göz atarsak görülür ki; 19. asra kadar hukuk felsefesine tamamen hâkim olmuş 19. asrın başlarında felsefe alanında naturalist - materyalist görüşün baskın çıkması ve tarihî hukuk ekolünün tabii hukuk ekolüne karşı başarılı mücadelesi sonucunda, tabii hukuk telâkkisinde bir duraklama görülmüştür. Fakat, 19. asır sonu ile 20. asrın başlarında *Neo-Kantist* felsefenin gerçek felsefi şuuru, kuru ve renksiz materyalizmin tesirinden kurtararak tekrar muzaffer kılmaları üzerine tabii hukuk gerçeği eski önemini tekrar kazanmıştır⁴. Netice olarak denebilir ki, tabii hukuk telâkkilerindeki bu tenevvüün sebebini yine metafizik şuurda aramak gerekir. Metafizik sahada nihaî prensipler ve nihaî kıymetler hakkındaki kanaatlerin ayrılmasının sonucu olarak tabii hukuk telâkkileri de pek mütenevvi olmaktadır. Meselâ, ilk çağın tabii hukuku tabiat ve beşerî statü tezaadına dayanır. Orta çağ tabii hukuku, devrin genel felsefesine ayak uydurarak dünyevî -

[3] ABADAN, Yavuz, Tabii Hukuk ve Hürriyet, İBM., 1942, Mart, sayı 3, s. 129.

[4] TOPÇUOĞLU, Hamide, Yirminci Yüzyılda Tabii Hukuk Rönesansı, Ankara, 1953, s. 19 vd.

ilâhî hukuk tezaadını esas almıştır. Yeni çağ tabii hukukun temelinde ise akıl - cebrî nizam tezadı yer alır.

2 — Akliyecî tabîî hukuk telâkkisi.

Tabîî hukukun tarih boyunca arzettiği tenevvü içinde yeni çağ tabîî hukukunu *Akliyecî (Rasyonalist) tabîî hukuk* olarak vasıflandırabiliriz⁵. Yeni çağ ilim, sanat, siyaset, cemiyet ve hukukun dinin otoritesinden kurtulduğu çağdır. Rasyonalizm en ziyade 17. asırda revaç bulmuştur. Çünkü bu asırda filozofların, tabiat bilginlerinin riyaziyecilerin politikacıların, hukukcuların keşif ve başarıları beşerî aklın sonsuz kudretine bir inan ve itimat husule getirmişti. Bunun sonucu olarak, tabîî hukuk artık ilahî bir temele dayandırılarak değil de, *beşerî - aklî (laik)* esasa müsteniden izaha çalışılıyordu⁶. Tabîî hukuku teokratik kisveden kurtarıp, laiklik prensibinin felsefi temelini atan hukukçu - filozof *Hugo Grotius*'dur⁷. Laiklik prensibi, o zamandanberi modern kanunların tanziminde gözönünde tutulan bir umde olmuştur⁸. Bu çağda hâkim kanaate göre, tabîî hukuk tıpkı riyazi bir mütearife gibi her türlü tecrüben müstakil olarak insan varlığında mevcut ve mündemiçtir. Allah nasıl riyazi mütearifeleri değiştiremezse tabîî hukuka da öylece müessir olmaz⁹. İşte genel karakter çizgilerini belirttiğimiz 17. asrın rasyonalist tabîî hukukunun temel umdeleri şu düşüncelerde kendisini gösterir¹⁰:

a — *Hukukun gerçek kaynağı insan aklıdır.* Aklın, insan tabiatına uygun olarak keşf ve idrak eylediği her şey hukuktur. Hukukun ölçüsü ve kaynağı insandır.

b — Hukuk, külli, değişmez bütün zamanlar ve milletler için muteber, mutlak meriyeti haiz prensiplerin heyeti mecmuasıdır.

[5] MARDİN, Şerif, Tabii Hukukun Gelişme Safhaları Hakkında Bir Not, SBFD, 1955, X, No. 2, s. 157.

[6] ÇAĞIL, age., s. 261 vd.

[7] ERTUĞ, Hasan Refik, Büyük Hukuk Bilgini Hugo Grotius, SBFM., 1946, I. No. 4-5, s. 696 vd.; OKANDAN, Recai Galip, Umumi Âmme Hukuku Dersleri, 1959, İstanbul, 2. bası, s. 95 vd.; ROMMEN, age., s.93 vd.; YÖRÜK, Hukuk Felsefesi s. 98; LE FUR, Louis, 18. Asırdanberi Tabii Hukuk Nazariyesi ve Modern Doktrin, (Terc. Nihat ERİM), 1940, Ankara, s. 37 vd.

[8] ABADAN, Yavuz, Tabii Hukukun Yeni Veçhesi, AHFD., 1950, VIII, sayı: 3-4, s. 511.

[9] ABADAN, Hukuk Felsefesi, s. 137.

[10] ÇAĞIL, age., s. 265.

Yani akliyecî tabîî hukuk *üniversitalist*, (*küllî, cihanşümul*) bir karakteri haizdir ¹¹.

c — Nihayet akliyecî tabîî hukuk, *ferdiyetçi* ve *faidecidir*. Hukuk ve devlet gibi müesseseler, beşerî gayeler için, fertlerin refah ve saadetini temin gayesiyle kurulmuştur.

İşte belirtilen bu üç esas nokta akliyecî tabîî hukuk görüşünün esaslı umdelerini teşkil etmektedir. Akliyecî tabîî hukukun mümessilleri bu üç hareket noktasından yürüyerek, hukuk, devlet, hak ve hürriyet gibi fert için hayatî önem arzeden çeşitli müesseseler konusunda müsbet ve faideci sonuçlara varmışlardır.

Akliyecî tabîî hukuk taraftarları yukarıda zikri geçen üç esas prensipte birleşmekle beraber yine aynı tabîî hukuk içinde bazı fark ve ayrılıkların mevcudiyetine de işaret etmek gerekir. Meselâ, 17 ve 18. asırlarda akliyecî tabîî hukuk mümessilleri arasında «*insan tabiatı*» konusunda görüş ayrılıkları görülmektedir. *Grotius* ¹², *Pufendorf*, *Leibnitz* ve *Wolff*'a göre insan, tabiatı icabı içtimaî bir varlıktır. İşte insandaki bu içtimaîlik sevki tabîîsi, *içtimaî iştihâ*, hukukun menşei olmaktadır. *Rousseau*'ya göre insan aslen iyi bir varlık olmakla beraber içtimaî değildir ¹³. Müelliflerden *Hobbes* ¹⁴ ve *Sipinoza* ¹⁵ insanın tabiatı icabı egoist, fena, hemcinslerinin mahvını arzulayan bir varlık olduğu kanaatindedirler. Yine tabîî hukuk taraflarınının sâlik buldukları felsefi cereyana göre, (17-18. asra hâkim olan amprizm ve rasyonalizm), tabîî hukuk telâkkilerinde metodik bazı farklar görmek mümkündür ¹⁶.

3 — Akliyecî Tabîî Hukukun Önemi.

Akliyecî tabîî hukuk görüşleri aralarında ne kadar nüans farkı arzederlerse etsinler, uğradıkları tenkitler her ne olursa olsun, hepsi de müşterek mezkûr üç umdede birleşmişler ve bu üç umdeyi

[11] Nitekim, Code Napoléon'u hazırlamakla görevli komisyon kaleme aldığı tasarıda, 16 ve 17. asırlarda kuvvetlice ileri sürülmüş olan bu görüşü belirtmiştir. (ÇAĞIL, age., s. 266.)

[12] ÇOBANOĞLU, Rahmi, Rönesans Felsefesinde Tabîî Hukuk, Tahir Taner'e Armağan, İstanbul, 1956, s. 730 vd.; ABADAN, Hukuk Felsefesi, s. 138; DEL VECCHIO, age., s. 82 vd.; CROZAT, Charles, Devletler Umumî Hukuku, Cilt: 1, (Terc. Edip ÇELİK), İstanbul, 1950, s. 237 vd.; Von ASTER, age. s. 183.

[13] OKANDAN, age., s. 116.

[14] Von ASTER, age., s. 190; ABADAN, Hukuk Felsefesi, s. 155.

[15] ABADAN, Yavuz, Devlet Felsefesi, Ankara, 1959, s. 295.

[16] Fazla bilgi için bk.: ÇAĞIL, age., s. 267.

mebdeî hareket ittihaz ederek, pratik hayat için, insanoğlunun güvenlik ve saadetini temin için hayırhah sonuçlara varmışlardır. İşte tabîi hukuk telâkkileri içinde akliyecî tabîi hukukun arzettiği önem kendisini bu noktada göstermektedir. Nitekim yeni çağın akliyecî tabîi hukuku, hüküm sürdüğü devrin sosyal ve politik bünyesindeki köklü değişikliğin başlıca amili olmuştur. Böylece, akliyecî tabîi hukuk 17-18 asırlarda pratik gayesine ulaşmış yani tarihî müşahhas bir hüviyet kazanarak Avrupa hukuk kültürüne damgasını vurmuştur. *Hürriyetçilik, fertçilik mukavelecilik*¹⁷ esaslarını benimseyen akliyecî tabîi hukuk cereyanı demokrasi tarihinde mühim bir mevki işgal etmektedir. İnsan haklarının ve hürriyetlerinin cemiyette yerleşip kök salmasında kuvvetli bir amil olarak tabîi hukuk ön plânda gelmektedir. Adalet, hürriyet ve eşitliğin sosyal hayatın temel kıymetleri olduğunun idrak edilmesi tabîi hukukun demokrasi tarihine hediyesi olmuştur. Nitekim bu doktrin, hak duygusunda yarattığı incelmeye ve hukuk şuurunda husûle getirdiği kuvvetlenme ile, siyasî tarihte bir çağın başlangıcı olacak kadar önemli olan ve demokrasi tarihinde gerçek demokrasiye doğru atılmış ilk esaslı adım sayılan büyük Fransız ihtilâlinin fikri zeminini hazırlamakta birinci derecede müessir olmuştur.

II — Akliyecî tabîi hukukun Fransız ihtilâlini hazırlayıcı tesiri.

18. asrın sonunda Avrupada gerçek manada bir ihtilâl görüldü. 14 temmuz 1789 da, aç, çıplak ve silâhsız Paris halkını Bastil'e hücum ettiren sebep ne idi? Asırlık krallığın asırlık beyaz zambaklı, beyaz renkli bayrağı mavi beyaz ve kırmızıya niçin boyandı? Tacını ve tahtını Allahın bir lütfu Fransa ülkesini ecdattan kalma şahsî bir mülkü sayan şahsî mukaddes ve masun, sözü kanun kral XVI. Louis'nin haşmetli ve mağrur göğsüne beyaz kokart yerine üç renkli kordela niçin takıldı?

Büyük Fransız İhtilâlini yaratan amiller çeşitli eserlerde tahlil edilmiş ve pek mütenevvi sebeplere bağlanmıştır¹⁸. Bu sebepler arasında monarşik bünyeli krallığın bir istibdat rejimi halini

[17] ABADAN, Hukuk Felsefesi, s. 162.

[18] MATHIEZ, A., Fransız İhtilâli (Terc. Şükrü KAYA), Cilt: I, İstanbul 1940, s. 21 vd.; AULARD, A., Fransa İnkılâbının Siyasî Tarihi, (Terc. Nazım POROY), 5. bası, 1944, Cilt I, Çevirenin Ön Sözü ve İlâvesi, s. XIII vd., s. 9 vd.; BAINVILLE Jacques, Fransa Tarihi, (Terc. Hüseyin Cahit YALÇIN), İstanbul, 1938, cilt I, s. 296 vd.

alması¹⁹, kitlenin sosyal sınıfları arasındaki uçurumlar²⁰, saray masraflarının, lüks ve israfın son derece artışı, buna karşılık halkın açlıkla karşı karşıya bulunması, geniş basın hürriyeti, feodal rejimin mahzurları ve nihayet asırlardan beri zihinlerde yerleşen felsefi fikirler²¹ sayılmaktadır.

Demokrasi dünyasında yeni bir ufuk açan bu büyük ihtilâl insiyaki bir hareket değildi. İhtilâlin sebepleri arasında sayılan idarî, adlî, iktisadî ve sosyal sahalardaki tefessüh veya kuraklık, kıtlık, hayat pahallılığı, hazinenin boşluğu gibi tesadüflerin; kötü, zayıf ve akılsız bir idarenin ihtilâli patlatmakta uzak veya yakın tesirleri büyük olmakla beraber asıl, gönüllerde ve vicdanlarda ihtilâli hazırlayan âmil fikri uyanış olmuştur. Öyle ki asırlardan beri ihtilâlin felsefi ve fikri esasları müelliflerce hazırlanmış ve kütlenin şuur altına yerleşmiştir. Bu harekete tarih itibarı ile behemehal bir başlangıç aramak gerekirse, aldanmaktan korkulmayarak Rönesans buna mebde' gösterilebilir²². İşte Fransız halkını yalınayak ve silâhsız sokaklara düşüren sebeplerin başında tabii hukuk umdelerinden başka bir şey olmayan şuur altına yerleşmiş hürriyet, eşitlik, hak ve adalet mefhumları gelmektedir.

Akliyecî tabii hukuk doktrinin, büyük Fransız İhtilâline ne surette tesir ettiğini görmek için doktrin mensubu müelliflerin müşterek fikirlerini inceliyelim:

Akliyecî tabii hukukun temsilcilerinde görülen ve hürriyeti teminde mebdeî hareket olan müşterek zemin «*tabiat hukuku*» esasıdır. Hayat, hürriyet mülkiyet gibi hakları insan tabiatından doğrudan doğruya neşet eden fert hakları addeden bu sistem en kuvvetli insiyaklarımızın başında gelen nefsi idame ve koruma sevki tabiisini içtimaî nizama hattâ devletin mevcudiyetine hâkim tek mekanizma haline sokmaktadır. İşte bu sebeptendir ki tabiat hukuku, insanın, tabii yaşayış şekli olan bir infirat vaziyetini, bir «*tabii ve aslî hal*»in varlığını kabul ve farz etmektedir²³. Tabii yaşama hali kavramını nüans farklarıyla da olsa hemen bütün akliyecî tabii hukuk mensubu müelliflerde görmek mümkündür.

[19] SAVCI, Bahri, Siyasî İktidarı Hukukla Bağlama Çabasının Geçirdiği Te-kâmül, SBFD., 1957, sayı 4, s. 76.

[20] MALET - İSAAC, Révolution Empiré, Premier Moitié du, 19. siècle, Paris 1929, s. 15.

[21] MALET - İSAAC, 17. è et 18. è siècles, Paris 1928, s. 439.

[22] MATHIEZ, age., Mütercimîn ön sözü, s. 10.

[23] HİRŞ, age., s. 115; ABADAN, agm., Tabii Hukuk ve Hürriyet, s. 130.

İşte tabii hukukun fertlere tanıdığı haklar tabii ve aslı halde yaşayan tek'in değişmesi ve daralması imkânsız olan hareket ve tasarruf serbestisidir²⁴. Fakat akliyecî tabii hukukun asıl vasfı, kaynağını insan ruhunun derinliklerinde kökleşmiş hakkaniyet ve fazilet prensiplerinden almasıdır. *Akıl (Ratio) da, insan tabiatına has bir vasıf olarak mütalâa edilir* ve rasyonalist tabii hukuk taraftarlarına göre, gayriaklî unsurlardan tamamen sıyrılmış bir tabiata has haklar, ferdî değil ancak insanî karakterler taşıyabilir. Daha açık bir ifade ile, akıl hukuku denilince «tabii hal» deki tek'in ferdî hakları değil, cemiyet içinde yaşayan aklî hassa ile muttasıf insanın beşerî hakları anlaşılmalı icabeder. Böylece, akliyecî tabii hukukun müdafii olan müelliflerde, aslında aynı müşterek zemin üzerine kurulmuş olan tabiat hukuku ve akıl hukuku, içiçe geçmiş ve tefriki güç iki nazari sistem halinde görülmektedir²⁵. İşte müellifler, insan tabiatına enstenkti (hissî) hâkim gören tabiat hukuku ile ratio'yu (aklı) hâkim addeden akıl hukukunu «*mukavele*» fikri ile telif ediyorlar.

Akliyecî tabii hukuk doktrini, endividüalizmin nazari sahadaki zaferini ameli sahaya nakletme vazifesini yüklenmiştir. Tabii hukukun verilerine göre, tabii hakların tayin ve tesbitinde insanın ne yaptığı değil ne olduğu - başka bir deyişle, içtimaî değil tabii rolü - esastır²⁶. İnsanın, tabiatına has meleke ve kabiliyetleri normal ve ahenkli olarak inkişaf ettirebilmesi, ona hayat hürriyet müsavat gibi hakların tanınmasına bağlıdır. Aksi halde tabiatın hilâfına hareket edilmiş olur. Çünkü insan tabiaten canlı, tek, müvasi ve hürdür. Zengin veya fakir, efendi veya köle, evli veya bekâr cemiyetin ve tarihin eseridir²⁷.

İşte ferdin tabii haldeki haklarını cemiyet içinde de koruyabilmesini temin (yani endividüalizmin prensibi fedâ edilmeden tabii ve aslı halin bertaraf edilmesi) tabii hukukçu müelliflerin «*mukavele*» fikrini ortaya atmaları ile mümkün oluyor²⁸. Hemen bütün 17-18.

[24] ABADAN, agm., Tabii Hukuk ve Hürriyet, s. 130.

[25] ABADAN, agm., Tabii Hukuk ve Hürriyet, s. 130.

[26] ABADAN, agm., Tabii Hukuk ve Hürriyet, s. 132.

[27] ABADAN, agm., Tabii Hukuk ve Hürriyet, s. 132.

[28] AKBAY, Muvaffak, Umumî Âme Hukuku Dersleri, Cilt: I, 3. bası, Ankara 1958, s. 21 vd., 188 vd.; HİRŞ, age., s. 116; Von ASTER, age., s. 75; HONIG, Hukuk Felsefesi, 93 vd.; OKANDAN, age., s. 95 vd.; YÖRÜK, Abdülhak Kemal, Hukuk Başlangıcı, İstanbul, 1956, s. 11.

asrın tabii hukukçularında görülen mukavele nazariyesinin ana hatları şudur:

Hukuk ve devlet, fertlerin şuurlu, müşterek iradî fiilleri neticesinde yaptıkları *içtimaî mukavele* ile meydana gelir. İnsanlar karşılıklı olarak birbirlerine zarar vermekten vazgeçerler. Bu suretle herkesin herkesle mücadelesinden ibaret olan tabii yaşama hali sona etmekte ve fertler, cemiyet içinde muayyen hukukî ve ahlakî normlara riayet mükellefiyeti altına girmektedirler.

Bu surette mukavele ile kurulan *cemiyetin esas gayesi tabii hakları ve bilhassa ferdî hürriyetleri teminat altına almaktır*. Tabiatın hür yarattığı insan ancak hürriyeti temin eden bir teşkilât içinde yaşayabilir. Şu halde ferdin devlet içindeki vaziyet ve haklarını tayinde tabii haldeki durumu müessir olacaktır. Tabii haldeki hakların nelerden ibaret olduğu ise ancak düşünülerek bulunabilir ve bulunan kaideler insan aklının eseridir²⁹. Bu hareket noktasının da, ferdî hürriyetin sosyal baskıya karşı korunmasında rol oynayacağı meydandadır. Nitekim (birkaçı müstesna) bütün yeni çağ tabii hukukçuları insan tabii hukukunun cemiyetin mukavele ile teşkilinden önceki mevcudiyeti farziyesinden, devlet içinde, çok defa da devlete karşı fert hürriyetini istihraç etmişlerdir. Müelliflere göre, *tabii yaşama halinden içtimaî hale diğer bir söyleyişle, tabii hürriyetten medenî hürriyete geçen fertler için hiç olmazsa bazı tabii haklar mahfuz kalmaktadır. Gerçekten her medenî hak mübadele edilmiş bir tabii haktır*. Fakat, cemiyete bütün hak ve hürriyetler devredilmez. İnsan olmak itibariyle ferağı caiz olmıyan bir kısım hak ne hürriyetleri fert uhdesinde alıkoyar³⁰. Hürriyetten tanınan ferağat insanlık vasfından vazgeçmedir. Vazgeçilen şey, aşırı ve sınırsız, diğerlerinin hürriyetini tanımıyan hareket serbestisidir. Tabii haldeki hak ve hürriyetlerin cemiyete devri, fikrî ve sembolik vasıf taşır. Bu suretle doğrudan doğruya insan tabiatında mündemiş oldukları için cemiyet ve devletten daha eski olan hürriyet ve eşitlik hakları, içtimaî müessese halinde siyasî teminat ve müeyyideye kavuşmuş olmaktadır³¹. İnsanla birlikte doğan ve tıpkı tabiat kanunları gibi değişmez ve bozulmaz vasıf taşıyan tabii hakların devlete

[29] HİRŞ, age., s. 117.

[30] PAINE, Thomas, İnsan Hakları, (Terc. Mehmet Osman DOSTEL), Ankara 1954 (Maarif Vekâleti Yayını), s. 62; KUBALI, Hüseyin Nail, Esas Teşkilât Hukuku Dersleri, İstanbul, 1959, s. 148; ABADAN, Devlet Felsefesi, s. 249.

[31] ABADAN, Hukuk Felsefesi, s. 173.

karşı hüküm ifade etmesi ferdi hak ve menfaatlerin (sübjektif hakların) objektif hukuk nizamınca korunması ile mümkün olur. Devlet kudretinin de önünde eğilmesi gereken bu esas hakların başında hayat ve hürriyetten nasibedar olma gelir. Böylece, devri kabil olmıyan haklar sistemi içinde hürriyet ilk defa yeni çağ tabii hukukunun tesiriyle hukukî teminata kavuşmuş olmaktadır. Cemiyet içindeki bu inkişaf serbestisi ferde yine kendi saadetini temin gayesi ile tanınmıştır. Herkes, varlığı ve insanlık sıfatı icabı saadet ve emniyete ulaşma çabasında serbest olmalıdır. Devlet bizatihi gaye değil, fertlerin emniyet, refah ve saadetini temin yolunda bir vasıta-
dır. Bu suretle, mukavele ile kurulan devletin müşterek gaî karakteri de saadet fikri üzerine kurulmuş bir ahlâk ve muâşeret esasına irca edilmekte ve devletin faaliyeti ise münhasıran insanların refahını, saadetini temine matuf sayılmaktadır.

İşte müelliflerin görüşleri pozitif hukuktaki ifadesini, bilhassa *Locke*'un tesiri ile ³², tarihte ilk esas teşkilât örneği sayılan 1776 İngiliz *Virginia Bill of Rights*'nda bulunmuştur. Bu Anayasa vesikasının I. bölümündeki «Bütün insanlar tabiaten aynı tarzda hür ve müstakil ve bazı fitrî haklara sahiptirler. İctimaî birliğe girişlerinde müteakip nesillerden de gasp ve nezine muvafakat etmedikleri bu haklar, hayat ve hürriyetten nasibedar olma, mülkiyeti iktisap ve tassarruf ehliyeti, saadet ve emniyete cehd ile bunları istihsal hususudur.» sözleri ile tabii hukuk prensiplerinden ne derece mülhem olduğunu göstermektedir. Ayrıca aynı bölümdeki «...en iyi ve en mükemmel hükûmetin, saadet ve emniyetin en yüksek derecesini elde etme kabiliyetinde tecelli edeceği» hakkındaki sarahat yukarıki hükümle birleşince *Virginia Bill of Rights*'daki devlet telâkkisinin tamamen mukavele nazariyesine uyduğu müşahade edilir. Büyük ihtilâlin hemen arefesinde isdar olunan bu anayasa vesikası, Fransız İhtilâlinin gerçekleşmesinde büyük rol oynamış, hatta ihtilâli tâcil etmiştir. Fransız İhtilâlinin ilk günlerinde neşredilen Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi, V.B. of Rights'ın hemen hemen tekrarından ibarettir ³³. Tahlil edilecek olursa V. B. of Rights ile Amerikan İstiklâl Beyannamesi ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesinin mehzazının müşterek olduğu görülür. Bu üç cihanşümül vesika da tabii hukuk nazariyelerinin bir makesidir ³⁴.

[32] KUBALI, age., s. 145.

[33] AULARD., age., Cilt I, s. 62.

[34] DEL VECCHIO, age., s. 119.

Görülüyor ki V. B. of Rights da ammenin refah ve saadetini ancak ferdî saadet ve emniyetin tahakkukunda bulmaktadır. Bu özellikleri ile V. B. of Rights, yeni çağ tabii hukukunun endividüalist karakterini tamamen aksettiren bir vesika olmuştur. İlk çağın, ferdiyeti, devletten önce ve tamamen müstakil bir varlık olarak kabul eden endividüalist görüşünün hürriyet ve tabii haklar telâkkisi artık değişik bir mana ifade etmektedir. Bundan böyle, hürriyet cemiyet organizmini teşkil eden fertlerin âmme işlerine serbestçe iştiraklerinden ziyade ferdî selâhiyet ve faaliyet sahasına devletin müdahalesini önlemeyi hedef tutan bir muhteva değişikliğine uğruyor. Artık tabii haklar sisteminde en mühim mevkiî, seçme ve seçilme gibi muayyen tarzda hareketi mucip pozitif yurttaş hakları değil; şahıs ve mesken masuniyeti, söz ve yazı hürriyeti nevinden devletçe vukuu muhtemel her türlü müdahaleyi önlemesi itibariyle negatif mahiyeti haiz haklar işgal etmektedir ³⁵.

Bütün bu fikri gelişimin Fransız İhtilâline ne yolda tesir edebileceği görülmektedir. Hürriyet ve eşitliği ferdin doğuştan haiz olduğu vasıflar sayan akliyecî tabii hukuk doktrini, yıllardır kesif bir istibdad rejimi halini almış olan Fransız monarşisine karşı elbette bir reaksiyon doğuracaktı. Mukavelecî müellifler arasında, daha da ileri giderek, *ihtilâlin meşru bir hak olduğunu* savunanların da bulunması, Fransız İhtilâlini tahrik ve tâcil etmiştir. Fikirleri ile ihtilâle en ziyade müessir olan müelliflerden *J. J. Rousseau* ya göre, hâkimiyetin asli sahibi olan millet, kendisini temsil eden bütün devlet memurlarından (mebuslar ve icraî hükûmet edenler dahil) yetkilerini gereği gibi kullanmadıkları takdirde, verdiği vekâleti geri alabilir ³⁶. Yine *J. Locke* da iktidara karşı direnme ve devrim hakkını meşru addetmektedir ³⁷. *Locke*' a göre, mutlak iktidar insanı tabii yaşama halinden daha kötü bir duruma sokar ki bu arzulanan bir hal değildir. *Egemenliğin kendisine niçin verildiğini unutan iktidara karşı ayaklanma meşrudur* ³⁸.

[35] ABADAN, agm., Tabii Hukuk ve Hürriyet, s. 134.

[36] ÇAĞIL, age., s. 270.

[37] AKIN, İlhan Faik, Devlet Doktrinleri, İstanbul, 1962, s. 139; OKANDAN, age., s. 110.

[38] Buna karşılık, mukaveleciler arasında HOBBS gibi, hükümdara mutlak riayet gereğini savunan müellifler de vardır. Cemiyet her ne kadar mukavele ile kuruluyorsa da, hükümdar mukavelenin taraflarından değildir, ve hâkimiyet bir kere hükümdara verildikten sonra geri alnamaz. (OKANDAN, age. s. 102; AKBAY, age., s. 40; AKIN, age., s. 115; ROMMEN, age., s. 110 vd.; ÇAĞIL, age. s. 270).

III — Akliyecî tabîî hukukun ihtilâl sonrasına tesiri.

1 — Fransız İnkılâbı.

1789 da ihtilâl gerçekleşikten sonra, 1815 yılında Bourbon hanedanının tahta geçişine kadar olan devre içinde Fransada pek çok inkılâp hareketleri görüldü³⁹. Bilhassa ihtilâl sonrasında meydana getirilmiş olan esas teşkilât vesikalarında akliyecî tabîî hukuk prensiplerinin yer almış bulunduğunu müşahade ediyoruz.

1789 ihtilâli başarıldıktan sonra kazanılan hakların hukukileşmesi uğrunda savaşılan prensiplerin pozitif bir vesika halinde dünya efkarına ilânı gerekiyordu. İşte bu sebeple yeni Anayasayı hazırlamak için seçilen komisyon herşeyden önce bir *İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi* ilânına karar verdi. Bu beyanname daha önce İngilizler ve Amerikalılar tarafından ilân edilen prensiplerin tekrarından ibaret olacak ve Anayasanın içinden doğacağı prensipleri ortaya koymak görevini yüklenenecekti⁴⁰. Mutlak kuvvete en büyük darbe böylece indirilecek ve inkılâp bu surette sağlanmış olacaktı. İşte Fransız Meclisi, 4. Ağustos 1789 da ihtilâlin her tarafta muzaffer olduğunu öğrenince, feodalite rejiminin ilgasına karar vermezden birkaç saat önce, Anayasadan evvel İnsan Hakları Beyannamesinin yapılmasını karar altına almış ve hazırlanan beyanname 26. Ağustos. 1789 da kabul edilmiştir.

Amerikan İstiklâl Beyannamesine pek çok yönden benzerlik arzeden Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi, bir Başlangıç ve 17 maddeden ibarettir. Başlangıç kısmında tabîî hukuk prensiplerinden mülhem olarak insanın tabîî, devir ve ferağı imkânsız ve mukaddes haklara sahip olduğundan bahsolunmakta ve âmmenin karşılaştığı felâketlerin insan haklarının lâyıki ile bilinmemesinde, unutulmasında aranması gerektiği ifade olunmaktadır. Beyannamenin 1. maddesi, hürriyet ve eşitlik esasını vaz eder. İnsanlar hukuken hür ve eşit doğarlar ve öyle yaşarlar. İctimaî farklar umumî menfaate dayanmadıkça söz konusu değildir. Her siyasi cemiyetin gayesi insanın tabîî ve mürürüzamana uğramaz haklarının muhafazasından ibarettir (Madde. 2). Fertlerin sözü geçen bu tabîî hakları hürriyet, mülkiyet ve hürriyetin teminatı olan emniyet, zulüm ve cebre mukavemettir (Madde. 2). Beyannamenin 3. maddesine göre, hâkimiyet mutlak surette hakla aittir, hiç bir fert ve heyet sarîh olarak

[39] AULARD, age., Cilt I, s. XIII.

[40] AULARD, age., Cilt I, s. 62.

halktan neşet etmiyen otoriteyi kullanamaz. 4. madde, hürriyeti «Başkasına zarar vermiyen herşeyi yapabilmektir.» şeklinde tarif eder. «Her insanın tabii haklarının istimalinin sınırı, cemiyetin diğer üyelerine aynı haklardan faydalanmayı sağliyan sınırdır, bu sınırlar ancak kanunla tâyin ve tesbit edilebilir.» «Kanun önüne eşitlik» beyannamenin 6. maddesine yer almıştır. 7,8, ve 9. maddelerde ise ferdi hürriyetin teminatı ile ilgili hükümler vardır. 10. madde fikir hürriyetini kabul etmekte ve bu hürriyetler için aynı zamanda kanunun vaz eylediği sosyal intizamın ihlâl olunmaması gibi bir hudut ve şart koymaktadır. Düşünce ve kanaatların serbestçe açığa vurulabilmesinin insan için kıymetli bir hak olduğu prensibini vaz eden 11. madde, 2. fıkrasında her ferdin söz, yazı ve neşriyat serbestisine sahip olduğunu belirtmektedir. Beyannamenin 12. maddesi, iktidarın sebebi mevcudiyetini ve ihdasına amil olan gayeyi, tamamen akliyecî tabii hukuk nazariyatına uygun olarak, «ferdin ve vatandaşın haklarının teminat ve himayesi bir âmme kuvvetini zaruri kılmaktadır; bu kuvvet umumun menfaati için ihdas edilmiş olup, zilyedi olanların hususî menfaati için teşkil edilmemiştir.» şeklinde formüle etmiştir. Beyanname 13. maddesinde malî mükellefiyetlerde adalet ve müsavat esasını vazetmekte ve 17. maddesinde ise mülkiyet hakkının dokunulmazlığından bahsedilmektedir.

1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi iki yönden muhakeme olunabilir. Geçmişî yıkmak ve geleceği kurmak... İhtilâlciler için o, eski rejimin bir ölüm ilâmı gibi görünüyordu. Bizim açımızdan bakılırsa, 1789 sonrası Fransasının hattâ demokrasiye giden ülkelerin siyasî ve içtimaî programı telâkki olunabilir. Böylece İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi, tabii hukuk fikirlerinin abidevî bir nümunesini meydana getirmiştir.

İhtilâl sonrasında Fransada 1791 tarihinde, sınıf farklarını kaldıran, fertlerin tabii hak ve hürriyetlerini kabul eden ilk Fransız Anayasası yapılmıştır. Fransız Anayasalarının en demokrati olan 1793 Anayasası ise, 1789 Beyannamesinden mülhem bir başlangıç ihtiva ediyor ve aynı prensipleri daha demokratik şekilde bir kere daha ilân ediyordu⁴¹. 1795 tarihli Fransız Anayasası, vatandaşların hak ve hürriyetleri ile ilgili iki önemli beyanname ihtiva eder. Bu beyannameler de 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesinin birer tekrarı gibidir⁴². Fakat daha az demokratik daha çok hürriyet-

[41] OKANDAN, age., s. 489.

[42] AULARD, age., Cilt: III, s. 790.

çidir. Daha çok hürriyetçidir; çünkü, müsamaha ve müzahale yerine din hürriyetini koymuş, basın hürriyetini daha iyi tarif etmiş, sansür ve tahdit koyan kanunların neşrini men etmiştir. Daha az demokratıdır; zira, 1789' un insanların hür ve eşit doğup böylece yaşadığını bildiren 1. maddesi 1795 te kaldırılmıştır. Çünkü bu madde tanınmak istenmiyen umumî seçim hakkına yol açabilirdi ⁴³. Yine 1795 Anayasasında 1793 de ilân edilen «*isyân hakkından*» bahsedilmiyordu. 1795 Anayasasına bir de, vatandaşların hukukî ve ahlakî vecibelerini gösteren «*Vazife Beyannamesi*» eklenmişti ⁴⁴.

2 — İnkılâp Sonrası.

a) Âmme Hukukuna Tesiri.

Akliyeci tabii hukuk doktrinin umdeleri sadece Fransız İhtilâline tesir etmekle kalmamış, Fransa hudutlarını ve 18. asrı aşarak tesirlerin bütün insanlık camiasında göstermiştir. 19. asırda tedvin edilen millî Anayasaların temelini akliyeci tabii hukukun Fransız İhtilâlinde vesikalaşan prensipleri teşkil etmiştir. Fransız ve Belçika Anayasalarından 1848 İtalyan Anayasasına geçen bu prensipler 20. asırdaki yeni İtalyan Anayasasına kadar intikâl etmiştir ⁴⁵. Denebilir ki zamanımızda bütün modern Anayasaların âmme hak ve hürriyetleri adını taşıyan fasılları, hep rasyonalist tabii hukukun ilk defa 1789 da pozitifleşen prensiplerini, küçük farklarla tekrarlamakla yetinmektedirler ⁴⁶. Meselâ 1946 Fransız Anayasasında, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesine bir atıf yapılmış ve böylece beyanname aynen iktibas edilmiştir ⁴⁷. 1958 tarihli Yeni Fransız Anayasası girişinde «1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesinde yer alan ve 1946 Anayasası tarafından tamamlanan insan Haklarına ve millî hâkimiyet prensibine bağlılığını» teyid ederek başlamaktadır. 1961 tarihli yeni

[43] AULARD, age., Cilt: III, s. 768. Netekim fakirleri seçim hakkından mahrum eden bir kararname isdar edilmiştir.

[44] AULARD, age., Cilt III, s. 791.

[45] DEL VECCHIO, age., s. 119.

[46] Meselâ, 1949 Federal Alman Anayasası, 1-19. maddelerini ferdi ve sosyal haklara ayırmıştır. Ve bu ilk faslında, her türlü tecavülden masun ve terki caiz olmayan insan haklarının varlığını, esas hakların kanun vazını, idarî ve kazal organları tahdit edici vasfını belirtmekte ve şahıs, vicdan, matbuat vs. hürriyetleri ile kanun önünde eşitlik prensibini vaz etmektedir. Aynı esaslar 1948 tarihli İtalyan Anayasasında da temel prensipler olarak yer almaktadır. (OKANDAN age., s. 602).

[47] KUBALI, age., s. 101.

Türk Anayasası da, 1924 Anayasası gibi, II. kısmını (Madde: 10-62), Fransız İhtilâlindeberi bütün Anayasalar da yer verilen temel hak ve hürriyetlere ayırmıştır ⁴⁸.

b) **Hususî Hukuka Tesiri.**

Akliyecî tabii hukuk doktrini sadece âmme hukuku sahasına tesir etmekle kalmamış, prensiplerini hususî hukuk alanında dahî kabul ettirmiştir ⁴⁹. Hattâ akliyecî tabii hukuk nazariyatının ilk müsbet semerelerini âmme hukukunda değil de hususî hukuk sahasında verdiği söylenebilir. Nitekim 18. asırda İngiliz V. B. of Rights'ı ve Amerikan İstiklâl Beyannamesini yaratan tabii hukuk öte yandan, hususî hukuk alanında da rolünü ifa etmekten geri kalmamıştır. 17. asırda felsefi sistem olarak kemal zirvesine ulaşmış olan tabii hukukun, artık tarihi rolünü ifa etmesi yani işlenmiş mebzul hukukî materyele dayanan kanunlaştırma faaliyetlerinin nâzımı hizmetini görmesi mukadderdi ⁵⁰. Tedvin tarihine ilk olarak tabii hukuka Mari Terez'in bir emirnamesinde rastlanır. Terez, mevcut hukuku tesbitte «*tashih ve ikmal için daima umumî akıl hukukuna ric'î bir nazar atma lüzumunu*» emreder. Böylece 18. asrın ortalarında akliyecî tabii hukukun müsbet tesirleri görülmeğe başlanmıştır. Daha sonra yapılan II. Joseph kanunlarında tabii hukuk bütün prensipleri ile ön plâna geçiyor ⁵¹. Kanunlardaki bütün esaslar ve tadiller bu zaviyeden ele alınıyor ve *eşitlik prensibi hususî hukukun temel prensipleri arasına giriyor*.

Modern Medenî Kanunların hazırlanışında akliyecî tabii hukukun rolünü en yakın misali ile İsviçre Medenî Kanununda görebiliriz. Kanunun hazırlayıcısı *E. Huber* ölçülü anlamında bir tabii hukukçu idi. İnsan zekâsının kudretine ve insanın iyiyi kötüden ayırmak hususundaki temyiz kabiliyetine imanı vardı ⁵². Müellife göre, içtimâî

[48] Meselâ, kişi dokunulmazlığı (AY. m. 14), özel hayatın gizliliği (AY. m. 15), haberleşme hürriyeti (AY. m. 17), düşünce ve inanç hürriyeti (AY. m. 19-25), basın hürriyeti (AY. m. 22-27) gibi. Anaaysamız, 12. maddesinde, «Herkes ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.» sözleriyle eşitlik prensibini vaz etmektedir.

[49] ATAAY, M. AYTEKİN, Medenî Hukuk Derslerine Giriş, Fasikül I. Genel Bilgiler, İstanbul, 1962 (Teksir), s. 9.

[50] ABADAN, Hukuk Felsefesi, s. 229.

[51] ABADAN, Hukuk Felsefesi, s. 229.

[52] ABADAN, Hukuk Felsefesi, s. 231.

hayatın cereyan tarzı ve şekli, akıl ve irade tarafından tayin olunmak gerekir. Cemiyetin hukukî nizamı makul hukukî şuura dayanmalıdır⁵³. Hukuk idesi bütün cemiyet hayatının tanzimi meselelerinde fertten sadece akli şuurla hareket etmesini ister. Bu yeter bir garantidir. E. Huber, hürriyetle iradeyi birbirine bağlamakta ve hürriyetin, insanın iradi ehliyete sahip olduğu nisbetle mevcut olduğuna inanmaktadır.

Bu fikirlerin sonucu cemiyet nizamının temadi ve istikrarında herkesin makul bir varlık olarak hür dileği ile ve mükellefiyet şuuru ile hissedar olmasıdır. *Kant*'ın hürriyet ve ahlâk telâkkisine dayanan bu düşüncede tabii hukuk rasyonalizminin hâkimiyeti ile birlikte ferdi akla ve hürriyete inanın bariz tesirleri görülmektedir. Bununla beraber *Huber*, kanunların vücade getirilmesinde kanunun tatbik edileceği muhitin realitelerini de gözönünde bulundurmaya ihmal etmemiştir.

Türk Medenî Kanunu da İsviçre Medenî Kanunundan alınmış ve iktibasta tabii hukuk zihniyeti başlıca rolü oynamıştır. Medenî Kanunun alınma gerekçesi iktibasa hâkim olan inkılâpçı ruhu sarahaten ifade etmektedir⁵⁵. Medenî Kanunun 1. maddesine tabii hukukun umdelerinde «*üniversellik prensibi*» nin bir neticesi olan, bütün meşru menfaatlerin korunması esası yer almıştır. Bu maddenin önemi kendisini hâkime, hukukun boşluğunu doldurma hususunda geniş takdir yetkisi vermesinde gösterir. Bu yetki insanın hakiki tabiatından istihraç edilen ideal hukukî kıymet hükümleri ile tabii - akli bir hukuk sisteminin inşasına dair tabii hukuk temayülünün yumuşatılmış bir ifadesini ihtiva etmektedir. Tabii hukuk aslında, gaî yönden mutlak meri kıymet hükümleri ihtiva etme, hakikî ve üniversal tabiat ve mahiyetiyle insan fikrini ve onda mündemiç hukukî istidadı, bütün hukukun kaynağı haline koyma iddiasındadır⁵⁶.

Medenî Kanunumuza hâkim olan *hürriyet, eşitlik ve ahlâkîlik prensipleri* tabii hukukun, asırlardır yerleşmesi uğrunda savaştığı umdelerdir⁵⁷. Meselâ hak ehliyeti konusunda eşitlik prensibi Medenî

[53] Fazla bilgi için bk.: ABADAN, Hukuk Felsefesi, s. 231 vd.; ABADAN, Yavuz, Tabii Hukukun Medenî Kanunumuz Üzerindeki Tesiri, AHFD., 1951, Cilt VIII, s. 324 vd.

[54] ABADAN, Hukuk Felsefesi, s. 233.

[55] ABADAN, agm., Tabii Hukukun Yeni Veçhesi, s. 511.

[56] ABADAN, Hukuk Felsefesi, s. 236.

[57] ABADAN, agm., Tabii Hukukun Medenî Kanunumuz Üzerindeki Tesiri, s. 324 vd.; ATAAY, age., s. 95 vd.

Kanunumuzun 8. maddesi tarafından vaz edilmektedir⁵⁸. Bu prensip aynı zamanda Medenî kanunumuzun demokratik karakterinin bir delilini teşkil etmektedir⁵⁹.

Tabii hukukun asrımız medenî kanunlarına yaptığı etkinin en güzel örneğini, Avusturya Medenî Kanunu 7. ve Fransız Medenî Kanunu 4. maddelerinde sarıh olarak tabii hukuka atıf yaparak vermektedirler.

IV — Sonuç.

Akliyecî tabii hukuk telâkkileri de, 17-18. asırlarda büyük başarı kazanmalarına rağmen her doktrin ve kanaat gibi tenkitten hali kalmamıştır⁶⁰. Akliyecî tabii hukukçuların müşterek müessesesi mukavelecilik de çeşitli tenkitlere uğramıştır⁶¹. Fakat uğradığı tenkitlerin ağırlığı ve kudreti her ne olursa olsun, akliyecî tabii hukuk doktrini bir devre damgasını vurmuş, ve demokrasi tarihinde her doktrine nasip olmayan bir mazhariyetle büyük bir inkılâbın fikri zeminini hazırlamak gibi mühim bir görev ifa etmiştir.

Denebilir ki Fransız İhtilâli insan akıl ve idrakinin, maddî amillerin de inzımamı ile haksızlıklara ve yolsuzluklara karşı, o devirde Fransa da isyan etmesidir. Bu itibarla Fransız İhtilâli İnsanlık alemindeki umumî tekamülün bir muhassalası ve herkesin malî sayılmalıdır. Fransızlar istibdada karşı açtıkları bu savaşla, hürriyet ateşini gönüllerine nakşetmiş olan diğer milletlerin bu iştiyakına tercüman olmuşlardır. İşte, o tarihte Fransada bulunan bir çok ecnebiyi, Fransız milliyetçileri ile omuz omuza savaşmağa sevkeden amil de budur.

İhtilâlin demokrasi tarihine en güzel hediyesi olan İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi, insan hak ve hürriyetlerinin herkesçe bilinen ve bellenen bir ilmihali olmuştur. Bu beyanname halâ bir doktrin seciyesini muhafaza etmekte ve ana prensipler halinde en modern Anayasalarda yer almaktadır. Hukukî, idarî, iktisadî sahalarda insanların hakkını ve haysiyetini savunmak isteyenler yanlış ve noksan, hattâ kötü misaller ve göreneklerle paçalanmış da olsa,

[58] Fazla bilgi için bk.: ATAAY, age., s. 10 vd.

[59] ATAAY, age., s. 94.

[60] ABADAN, Yavuz, Tabii Hukukun Hürriyet Telâkkisini Tenkit, İBM., Temmuz 1942, sayı VII, s. 453 vd.; ÇAĞIL, age., s. 162 vd., 266 vd., 273.

[61] AKBAY, age., s. 38 vd.; ABADAN, agm., Tabii Hukuk ve Hürriyet, s. 225.

davranışlarını yine oraya istinat ettirmekle fikir ve emellerine bir nevi kıdem ve asalet izafe etmiş oluyorlar.

İhtilâciler öldü, öldürüldü. İhtilâlin kurduğu teşekküller yıkıldı. Cumhuriyet devrildi, imparatorlar krallar geldi geçti; fakat, ihtilâlin gönüllerde yaktığı ateş sönmedi. İhtilâlin bütün dünyaya ilân ettiği tabii hukuk prensipleri zaman zaman ihmal edildi ise de bir kül halinde daima fikirlere, vicdanlara ve kanunlara hâkim oldu.

Büyük Fransız ihtilâli, bir şahsı, XVI. Louis'i hedef tutmamıştır. O, asırlardanberi gönüllerde yerleşmiş olan hürriyet ve eşitlik prensipleri için yapıldı. İşte ihtilâlin şerefi buradadır.

Asistan Ersin CAMOĞLU

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- ABADAN, Yavuz, Hukuk Felsefesi, Dersleri, Ankara, 1954.
- ABADAN, Yavuz, Devlet Felsefesi, Ankara, 1959.
- ABADAN, Yavuz, Tabii Hukukun Medeni Kanunumuz Üzerindeki Teseri, AHFD., 1951, Cilt: VIII, s. 324 vd.
- ABADAN, Yavuz, Tabii Hukukun Hürriyet Telâkkisini Tenkit, İBM., Temmuz 1942, sayıVII. s. 453 vd.
- ABADAN, Yavuz, Tabii Hukuk ve Hürriyet, İBM., 1942 Mart, sayı: 3, s. 129-140, sayı: 4, s. 210-244.
- ABADAN, Yavuz, Tabii Hukukun Yeni Veçhesi, AHFD., 1950, VIII., sayı: 3-4, s. 501-520.
- AKBAY, Muvaffak, Umumî Âme Hukuku Dersleri, Cilt: I., 3. bası, Ankara, 1958.
- AKIN, İlhan F., Devlet Doktrinleri, İstanbul, 1962.
- ASTER, Von Ernst, Hukuk Felsefesi Dersleri, (Terc. ÇAĞIL) İstanbul, 1943.
- ATAAY, Aytakin M., Medeni Hukuk Derslerine Giriş, Fasikül, I., Genel Bilgiler, İstanbul, Teksir 1962.
- AULARD, Albert, Fransa İnkılâbının Siyasî Tarihi, (5. basıdan terc. Nazım POROY), Ankara, Cilt: I-II. 1944, Cilt: III. 1945.
- BAINVILLE, Jacque, Fransa Tarihi, (Terc. Hüseyin Cahit YALÇIN) İstanbul, 1938.
- BONNARD, Roger, Tabii Hukuk ve Pozitif Hukuk, İHFM., (Terc. M. Ali AYBAR) 1936, sayı: 7-8, s. 34 vd.
- ÇAĞIL, Orhan Münir, Hukuk Başlangıcı Dersleri, İstanbul, 1961.
- ÇAĞIL, Orhan Münir, Hukuk Felsefesinde Tabii Hukuk, Tahir Taner'e Armağan, İstanbul, 1962, s. 217 vd.
- CROZAT, Charles, Devletler Umumî Hukuku, Cilt: I. (Terc. Edip ÇELİK) İstanbul, 1950.
- COBANOĞLU, Rahmi, Rönesans Felsefesinde Tabii Hukuk, Tahir Taner'e Armağan, İstanbul, 1956.
- DEL VECCHIO, Giorgio, Hukuk Felsefesi Dersleri, (8. basıdan Terc. Sahir ERMAN) İstanbul, 1952.

- ELEXIEV, Nicolas, Le Droit Naturel, Archives De Philosophie du Droit et de Sociologie Juridique, 1934, n. 1., s. 135 vd.
- ERTUĞ, Hasan Refik, Büyük Hukuk Bilgini Hugo Grotius, SBFM., 1946, I. no: 4-5., s. 696-702.
- HİRŞ, Ernst, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Derleri, Ankara, 1949.
- HONİG, Richard, Hukuk Başlangıcı ve Tarihi, (Terc. M. YAVUZ) 2. bası, İstanbul, 1935.
- HONİG, Richard, Hukuk Felsefesi, (Terc. M. YAVUZ) 2. bası, İstanbul, 1935.
- KUBALI, Hüseyin Nail, Esas Teşkilât Hukuku Dersleri, İstanbul, 1959.
- LE FUR, Louis, 18. asırdanberi Tabii Hukuk Nazariyeleri ve Modern Doktrin, (Terc. Nihat ERİM) Ankara, 1940.
- MALET-İSAAC, Révolution Empire, Premier Moitrié du 19. Siecle, Paris, 1929.
- MALET-İSAAC, 17. é et 18. é Siecles, Paris, 1928.
- MATHIEZ, Albert, Fransız İhtilâli, (Terc. Şükrü KAYA) Cilt: I. İstanbul, 1940.
- OKANDAN, Recai Galip, Umumî Âme Hukuku Dersleri, 2. bası, İstanbul, 1959.
- PAİNE, Thomas, İnsan Hakları, (Terc. M. Osman DOSTEL) Ankara, 1954, (Maarif Vekâleti Yayını).
- PAGE, Henri de, L'Idée de Droit Naturel, Bruxelles, 1936.
- ROMMEN, Henri, Le Droit Naturel, Paris, 1945.
- SAVCI, Bahri, Siyasî İktidarı Hukukla Bağlama Çabasının Geçirdiği Tekamül, SBFD., 1957, sayı: 4., s. 65-127.
- ŞERİF, Mardin, Tabii Hukukun Gelişme Safhaları Hakkında Bir Not, SBFD., 1955, Cilt: X, sayı: 2, s. 145-158.
- TOPÇUOĞLU, Hamide, Yirminci Yüzyılda Tabii Hukuk Rönesansı, Ankara, 1953.
- YÖRÜK, Abdülhak Kemal, Hukuk Felsefesi Dersleri, 2. bası, İstanbul, 1958.
- YÖRÜK, Abdülhak Kemal, Hukuk Başlangıcı, İstanbul, 1956.
-